सहप्रा.डा. भरतकुमार भट्टराई
शोधनिर्देशक

महादेव अवस्थीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत
नेपाली केन्द्रीय विभागद्वारा निर्धारित स्नातकोत्तर
तह द्वितीय वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
दुर्गा न्यौपाने

नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाडौं
२०७५

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षकी छात्रा दुर्गा न्यौपानेले महादेव अवस्थीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । यसको आवश्यक मूल्याङ्कनको लागि नेपाली केन्द्रीय विभाग समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

....
सहप्रा.डा. भरतकुमार भट्टराई
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौं

मिति : २०७५/१२/२०

स्वीकृतिपत्र

हस्ताक्षर

१) प्रा. डा. देवीप्रसाद गौतम ....

विभागीय प्रमुख

नेपाली केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर,काठमाडौं

२) सहप्राध्यापक डा. भरतकुमार भट्टराई ....

शोधनिर्देशक

नेपाली केन्द्रीय विभाग

३) प्रा. डा.खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल ....

बाह्य परीक्षक

मिति : मिति : २०७५/१२/२४ **शोधपत्रको मूल्याङ्कन समिति**

कृतज्ञताज्ञापन

महादेव अवस्थीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मैले त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकायअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँपत्रको प्रयोजनका लागि आदरणीय गुरु डा.भरतकुमार भट्टराईको कुशल निर्देशनमा रही तयार गरेकी हुँ । आफ्नो कार्य क्षेत्रगत व्यस्तताका वावजुद यस शोधपत्रलाई व्यवस्थित रुपमा सम्पन्न गर्न अमूल्य सल्लाह, सुझाव, समय तथा प्रेरणा दिई मार्गनिर्देशन गर्न हुने शोधनिर्देशक गुरु प्रति हार्दिक कृतज्ञता एवम् श्रद्धाभाव व्यक्त गर्दछु ।

प्रस्तुत शोध विषयमा उपयुक्त किसिमको सल्लाहदिई शोधकार्य गर्न अवसर जुटाउने विभागीय प्रमुख डा. देवीप्रसाद गौतम तथा नेपाली केन्द्रीय विभागप्रति आभारी छु । शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा आवश्यक सहयोग, सल्लाह, सुझाव, प्रेरणा तथा शोधकार्यक्रममा पुस्तकीय सामग्री उपलव्ध गराई दिने त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालय, त्रि.वि. नेपाली केन्द्रीय विभागको पुस्तकालय प्रति आभारी छु । प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा सामग्री संकलन गर्नमा सहयोग सामग्री उपलब्ध गराउने शोधनायक गुरु प्रा.डा.महादेव अवस्थी प्रति पनि हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । साथै आवश्यक सहयोग पुऱ्याउने बहिनी भागरथीकुमारी शाहलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

मलाई बारम्बार घच्घच्याएर स्नातकोत्तर तहको अध्ययनसम्म पुऱ्याउनु हुने पुज्नीय बुबा मोहन न्यौपाने र आमा विष्णु न्यौपानेप्रति सदा ऋणि रहने छु । साथै मेरो अध्ययनको क्रममा सल्लाह, सुझाव, प्रेरणा, हौसला दिने मेरा जीवनसाथी नरेन्द्र बिक्रम के.सी.प्रति आभारी छु । यसरी नै जीवनका हर यात्रामा हौसला दिने मेरी छोरी विभूती के.सी र छोरा विज्ञबिक्रम के.सी.प्रति आभारी छु ।

शोधपत्र तयार पार्न सहयोग गर्ने, टङ्कनछिटो छरितो र शुद्धटाइप गरी सहयोग गर्ने सुश्री अञ्जली शाहलाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु । अन्त्यमा शोत्रपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रि.वि. नेपाली केन्द्रीय विभाग कीर्तिपुर समक्ष पेश गर्दछु ।

शैक्षिक सत्र : २०६४/०६५

क्रमाङ्क : २४५

त्रि.वि. दर्ता नं.४५६१७–९५

मिति : २०७५/१२/२४

....

दुर्गा न्यौपाने

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रि.वि., कीर्तिपुर

विषयसूची

पहिलो परिच्छेद : शोधपरिचय **१–६**

१.१ विषयपरिचय १

१.२ समस्याकथन २

१.३ शोधकार्यका उद्देश्यहरू ३

१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा ३

१.५ शोधकार्यको औचित्य ४

१.६ शोधकार्यको सीमाङ्कन ५

१.७ शोध विधि ५

१.८ शोधपत्रको रूपरेखा ६

परिच्छेद दुइः महादेव अवस्थीको जीवनी **७–१८**

२.१ विषयप्रवेश ७

२.२ जन्म र जन्मस्थान ७

२.३ बाल्यावस्था ७

२.४ शिक्षादीक्षा ८

२.४.१ प्राथमिकशिक्षा ९

२.४.२ माध्यमिकशिक्षा ९

२.४.३ उच्चशिक्षा ९

२.५ सामाजिक संस्कार ९

२.५.१ व्रतबन्ध ९

२.५.२ विवाह १०

२.५.३ सन्तान १०

२.५.४ दाजुभाइ र दिदीबहिनी १०

२.६ रुचि र स्वभाव १०

२.७ आर्थिक अवस्था १२

२.८ बसोबास १३

२.९ मानसिकआघात र वियोगका क्षणहरू १३

२.१० साहित्यिक प्रेरणा १३

२.११ साहित्य लेखनमा संलग्नता र प्रथमप्रकाशित रचना १४

२.१२ प्रकाशित कृति १४

२.१३ सम्मान र पुरस्कार १५

२.१४ संस्थागत संलग्नता १६

२.१५ भ्रमण १६

२.१६ जीवनदर्शन १७

२.१७ जीवनकाआरोह र अवरोह १८

२.१८ निष्कर्ष १८

परिच्छेद तीनः महादेव अवस्थीको व्यक्तित्व २०–२२

३.१. विषयप्रवेश २०

३.२. बाह्यव्यक्तित्व २०

३.३. आन्तरिक व्यक्तित्व २१

३.४. साहित्यिक व्यक्तित्व २२

३.५. धार्मिक व्यक्तित्व २२

३.६ निष्कर्ष २२

परिच्छेद चारः महादेव अवस्थीको कृतित्वको अध्ययन २३–५६

४.१ विषयप्रवेश २३

४.२ बैतडेली भाषिकामा स्त्रीलिङ्गीप्रयोग (२०४५) २३

४.३ बैतडेली भाषिकाका केहीपक्ष (२०५८) २४

४.४ बैतडेली भाषिकामा पाइने स्त्रीलिङ्गीप्रयोगको स्थिति २४

४.५ बैतडेली भाषिकाका क्रियापदावलीमा स्त्रीलिङ्गीप्रयोगको स्थिति २५

४.६ बैतडेली नेपालीभाषिकाको अधिकरण कारकका भेद र तिनकाप्रत्यय २६
४.७ बैतडेली धामीबोली: एक टिपोट २६
४.८ प्रकीर्ण पर्यवेक्षण (२०५८) २७
४.९ लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाकाजीवनी र कृतित्वको अन्त:सम्बन्धको विवेचना (२०५८) २८
४.९.१ विषयपरिचय २८
४.९.२ जीवनीकामुख्य पक्षहरू २९
४.९.३ साहित्यिक स्रष्टा व्यक्तित्व ३०
४.९.४ जीवन र कृतित्वको अन्त:सम्बन्ध ३१
४.९.५ लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाको खण्डकाव्यकारिता (२०६१) ३४
४.१० आधुनिक नेपालीमहाकाव्य र खण्डकाव्यको विमर्श (२०६४) ३९
४.११ एकता बुक्सका पच्चीस वर्ष (२०६४) ४१
४.११.१ विषयपरिचय ४१
४.११.२ शीर्षक ४२
४.११.३ पुस्तकीय प्रकाशनगत प्रवृत्ति ४२
४.११.४ नेपाली विषयका पाठ्यपुस्तकहरू ४३
४.११.५ अङ्ग्रेजी विषयका पाठ्यपुस्तकहरू ४३
४.११.६ गणित विषयका पाठ्यपुस्तकहरू ४४
४.११.७ विज्ञान र वातावरणका पाठ्यपुस्तकहरू ४४
४.११.८ कम्प्युटरविज्ञानका पुस्तकहरू ४४
४.११.९ सामाजिकशिक्षाका पुस्तकहरू ४५
४.११.१० अन्य विविधविषयका तथा सृजनात्मक पाठ्यपुस्तकहरू ४५
४.७.११ विविध विषयकाज्ञानमूलक पुस्तकहरू ४५
४.७.१२ निष्कर्ष ४६
४.१२ बाल साहित्यकाविधा र तिनको लेखन-प्रक्रिया (२०६५) ४८
४.१२.१ बालनिबन्ध ४९
४.१२.२ बालआख्यान ५०

४.१२.३ बालनाटक : ५०

४.१२.४ बालकविता ५२

४.१३ खण्डकाव्यकार लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा र 'सृजामाता' खण्डकाव्य (२०६५) ५२

४.१४ महादेव अवस्थीका अन्यफुटकर लेखहरू ५३

४.१५ महादेव अवस्थीको भूमिका/सम्पादकीय ५४

४.१६ पुस्तक- सहलेखन/सहसम्पादन ५४

४.१७ निष्कर्ष ५६

पाँचौं परिच्छेदः सारांश तथा निष्कर्ष **५७–६१**

५.१ सारांश ५७

५.२ निष्कर्ष ५८

परिशिष्ट **६२–८२**

सन्दर्भसामग्री सूची **८३**

चिह्नप्रयोग तथा सङ्क्षिप्तीकृत शब्दावली

चिह्नप्रयोग		अर्थ
अ. प्र.	:	अप्रकाशित
एम. ए.	:	मास्टर्सअफआर्टस्
ते. सं.	:	तेस्रो संस्करण
दो. सं.	:	दोस्रो संस्करण
ने. रा. प्र. प्र .	:	नेपाल राजकिय प्रज्ञाप्रतिष्ठान
प्र. सं.	:	प्रथम संस्करण
प्रा. लि.	:	प्राइभेट लिमिटेड
मा.वि.	:	माध्यमिक विद्यालय
प्रा.वि.	:	प्राथमिक विद्यालय
पृ.	:	पृष्ठ
व.न.	:	वडानम्बर
सम्पा.	:	सम्पादक